

KEMSEI ISTVÁN

kritika

Villányi László: voltaképpen

Vigilia, 2017

KEMSEI ISTVÁN (1944) Budapest

Villányi László vékonyka esszékötete üzenet a külföldi költészetelméletekbe mindenképp kapaszkodóknak: a vers nem pusztán szójelentéseiben összeszerkesztett szövegből áll össze. A szöveg csupán a vers megfogható megtestesülése, ahogy a nem is oly rég meghaladott *moderne* mondták volt: a *vehikulum imágó*. Vagyis a vers továbbra is valami más, valami mögöttes, olyan, amit nem lehet a bármilyen alapos elemzések kalitkájába zárni, a nyelv és az élet olyan angolnája, ami a szépség fogalmával egyetemben folytonosan kisiklik a tudományosság karmai közül.

A Villányi-féle esztétika szerint a vers a valóságra vetített álomból és a képzelet világának önmagára nagy önfegyelemmel irányított csapongásból áll össze. Nagyjából úgy, ahogyan Proust írta a *Swann*-ban: „Ez a mosoly énnekem jutott, mert nem vettem le róla a szememet. Akkor aztán emlékezve arra a másik tekintetre, amely oly kék volt, mint a Gonosz Gilbert üvegablakán áthatoló napsugár, azt mondtam magamban: »No lám, észrevett.« Azt hittem, hogy tetszem neki, hogy akkor is gondol rám, amikor elhagyja a templomot, és hogy este, Guermantes-ban, talán szomorú is lesz éniamtam.” „Engem mondogatott magában” és még inkább: „Elgondoltam, hogy elgondol” – írta le a kései utód (Villányi – versben). Korántsem lehet véletlen a költészetek illetén fajta találkozása. A világérzület egész személyiségen keresztül történő átszűrtsége. A gyermekinek megőrzött képzelet játékaiknak elfogadása, miszerint minden a személyiség érdekében, őérette történik a valóságban. Csakis azért van minden, hogy őt elképzelhesse. Vagyis: eszerint a líra világképi középpontjában csakis a személyén (*self*) áll és állhat önmagában, persze ezernyi változatban és maszokban.

A *voltaképpen* mindössze kilencven oldala és tizenöt kisesszéje arról nyilatkozik, miképpen is születik a vers, hogyan szilárdul költeménnyé – netán válik etikai kizárólagossággá is – a szerző világában az élmény, majd új formájában hogyan bukkan fel a valóság egy másik, ugyan nyelvben ismerős, de fogalmilag mindaddig ismeretlen oldalán. A cím etimológiailag is pontos meghatározása az esszékötet eszméjének: miképpen épül fel a vers a

költőnél a maga (mi)volta szerint, szilárdul végleges kristályosodási ponttá a maga sajátos (mi)voltaképpen.

Régi nóta, de változatlanul fennáll az a kizárólagos tétel, hogy a vers erkölcsi tartás is. Azt is mondhatjuk, hogy erkölcsi tartás nélkül nem is létezhet költészet. Villányi a saját költői létezésének középpontjába helyezi ezt a „maga-tartást” – ami indíttatását illetően egyetemes vallásaitikai gyökerű, s éppen ezáltal örök érvényűnek tekinthető –, hogy mennyire, azt a kötet két – a széppróza nyitó és záró egyensúlyát helyettesítendő – kisesszéje, a *„Szeretettel és irgalmasan”* és a *Miképpen* mutatja, amelyekkel keretbe foglalja a könyvet.

„Aki megosztja a másikkal tétováságát, gyengeségét, esendőségét, beavatja saját hasonló élethelyzetébe, többet segít, mint aki tanácsokat osztogat” – nyitja a könyvet a *„Szeretettel és irgalmasan”*-ban Villányi, mintegy elleplezve vele azt, hogy könyve szinte nem áll másból, mint alig leplezett tanácsadásból, sőt, megkockáztathatjuk azt a feltevést is: szorosabban vett tanításból, ahogyan azt *Az új évezred szelleme* című kisesszé tanúsítja, amelyben Villányi *ad absurdum* egy egész oktatási és gondolkodási/világismereti rendszert épít Weöres néhány sorából. Hogyan tágíthatja végtelenné az ember képét a költészet? Melyek azok a valóságdarabok, amik a költészet számára lényegesként megragadhatók, s nota bene: a valóságban is hasznosíthatók? Hogyan lehetséges néhány sorból egy egész világot felépíteni, felmutatni?

Nincs titka a költészetnek, illetve csak titka van, ami benne rejtezik a nyelvben, annak jelentésbeli gazdagságában. Ennek a titoknak a megfejtése amíg világ a világ, várat magára. Villányi sem tehet mást, megkísérli leleplezni a maga sajátos titkát vagy annak legalább az árnyékát. Ez a típusú ön-élveboncolás másoknál általában nem szokott sikerre vezetni, csakis abban az esetben, ha a teljes költő-személyiség feltárára kerül. Ehhez pedig bátorság kell. A kíméletlen őszinteség bátorsága. Az öregkor határához érkezett költőnek nincs már mit titokban tartania a kíváncsi tekintetek elől. Egész költészetének alaptétele: a költő maga a „szerelem-mániás” (*A költészet mibenléte*), teljes ember, aki a

világot csakis mint az örök szerelem tárházát képes felfogni.

A „szerelem” denotatív panteizmusa pedig mindenhol jelen van. A Rába-parti töltésen biciklizés közben felszedett különleges színű-formájú kavicsban, egy feketególya fészkében, az egymást váltó évszakokban éppen úgy, mint a szorosan vett természeti környezet változásaiban, a növények-állatok megnyilvánulásaiban, a minduntalan szükségyszerűségükben felbukkanó „lányok” folytonos jelenlétében egyaránt, akik kire is gondolhatnak állandóan, mint a szerelemittas költőre, aki versbe képes szublimálni-szintetizálni képzelt és valóságos világának minden jelenségét.

Minden költő narcisztikus jelenség. Van, aki versben-vallomásban bevallja, hogy ebben a személyiségre visszaható, rá mint a személyes egyetemlegességben ható világban-világból meríti versét, és van, aki szemérmesen titkolja önzésének ezt a tartományát. A nagy mester ebben Proust, aki hosszú oldalakon keresztül az unalomig boncolja *Swannjának* és *Odette-jének* minden benső rezdülését, viszonyulását, elgondolásait éppen aktuális szerelméről, szerelmének minden lehetséges gondolatát a másikba kivetített önmagáról.

A költészet egyik nagyszerű képessége, hogy világokon, világerzéseken képes átrepülni. Proust hőségének legbensőbb útjaihoz hasonlóan, kiszakadva a Térből és az Időből, soha nem járt tájakon utazhat keresztül, az USA-tól Kínáig, ahol minden és mindenki ismerős. Törékeny, fekete bőrű lány nyújthatja át a chicagói négyes buszon vagy a magasvasúton a költőnek azt a füzetet, amelybe majd a *Vivaldi naplójából* című verskötet költeményeit kell majd írnia (*Egy másik évszak*). Álmában a szabadkai villamoson egyik mestere, Kormos István hetvennégy (a szabadkai villamos 1974-ben szűnt meg) villamosjeggyel lepi meg, hogy aztán az egyik kanyarban kirepülve kimondhassa: „Látod, ez az én formám” (*Vonal*).

Hogyan születik a vers? Ezt kellene megfogalmazni, ha egyáltalán lehetne, ha volna hozzá varázsszó. Azonban a „keletkezés” folyamata csupán körülményeiben körülrható, ami több is, kevesebb is a megvalósulásnál. Villányi mindenesetre nekivág a kudarccal kecsegtető vállalkozásnak. Filozófálgatás, esztétizálás közben addig a pontig mindenesetre eljut, ameddig ember egyáltalán eljuthat, vagy mint *A költészet mibenléte* esszéjében a szépségkutató példamutató elődök – Camus, Stendhal,

Gadamer, Pao-csaj, Goethe, Valéry, Celan, Eliot, Rilke, Petrarca, Shelley, Keats stb. –: a megfogalmazás magasztosságáig, ami – valljuk be! – a semminél alig valamivel több.

Villányi költői „gyakorlata” azonban egészen mást mutat: mint rendesen és mintegy magától értetődően a denotátum denotátumát, azaz először kőről kőre megépül egy sajátos, különösnek is mondható, Gulácsy Lajos festményeihez hasonló világ a maga képeivel, struktúrájával egyetemben, majd létrejön ennek a világnak költészete. A szabadkai villamos és a vivaldiság megléte és hitelessé tétele mind-mind termékeny alapok ehhez a költészethez. Mindkettő esetében, ha halványan is, mégis föltárul a költészet egyik titka. Annak, hogy Villányi a valóságban egyáltalán járt-e Szabadkán, vagy Vivaldi írt-e naplót, ebből a szempontból nincs jelentősége, mint ahogy annak sincs, hogy a tatai Öreg-tó vizében vagy partjain valóban léteznek-e azok a kímérák, akiket Villányi kitűnő prózaműve, a *Kimméria* (2014) elbeszél.

Nem számol be róla tényszerűen, de a szöveg- említésekéből kiderül, hogy a *Vivaldi naplójából* (1997) és *A szabadkai villamos* (1998) kötetei közös ihlettségűek (valójában ez a többszöröződött ihletőerő a középpontja az egész könyvnek). Ama termékeny denotátumban felépített másik világnak rekvizitumai, szükséges velejárói, mondhatni, denotációs testvérei: „Ilyen könnyedén járunk át egy másik életbe. Ahol egymás mellett létezőnk, és sétálunk, és megírjuk újra meg újra a másik történetet” (*A válltáska*). Mindenesetre, szabad átjárást találunk az egyes Villányi-kötetek denotátumainak azonos szintjei között, éppen úgy, mint a *valaki majd* (2008) ismeretlen költőnőinek versei esetében is: „Fogalmam sincs, miért éppen nekem küldözgették történeteiket a nők. A világ minden tájáról. Még börtönből is. Jött regény, eposz, szonett, de túlírt volt mindegyik. Valamennyiből négy sort tudtam hasznosítani, mint ahogyan mindig csak azonos mennyiségű mézet lehet kiemelni egy kanállal” (*Miért e nők*).

Ezzel tehát megvolnánk. Olyan könyvet tarthatunk a kezünkben, amelyből megtudhattuk, hogyan s miképpen keletkezhethet egyetlen költői világ a számtalan közül, hogyan tárul fel szemünk előtt annak minden lehetséges gazdagsága. *A költészet mibenléte* pedig nem másban rejlik, mint ebben: „A nyelv varázslata pedig megengedi, hogy úgy rakja össze a szavakat, olyan rendet teremtsen közöttük, hogy azok másfajta minőségben létezzenek,

mint a köznapi beszédben. Hiszen magában a nyelvben is tengernyi költészet rejtőzik. A jó mű által az olvasó is költővé válik, a vershez hozzáadja a maga emlékeit, álmait, gondolatait, és akkor az már sokkal tágabb lesz. A költészet kínálja a legmagasabb szabadságfokot.”

S máris visszaérkeztünk a költészet etikájához, arra a pontra, amit a kötetnyitó írásban Villányi fölvetett: a benső harmónia szabadságfogalmához. Először a kötet tengelyében, Tao Csient idézve: „Józanág és mérték vezet, sose vétkeznek ellene, mi

az »elég«-en túl vagy, nekem ingyért se kellene” (*Mérték*) – majd a zárlatban, a *Miképpen*-ben Kempis Tamást: „Békére és igaz belső azonosságra szól a rendeltetésed...”

Érték és mérték – mondja ki, ha nem is szó szerint Villányi a minden szólások egyik zengzetes közhelyét. Legyintheznék is erre akár, csak hogy ennek itt, ebben a szöveggörnyezetben ólomsúlya van. És rangos, „maga-tartó” mögöttese, amit ha utánozni nem is, az ifjabb nemzedékeknek belőle tanulniuk illene.

KIS PETRONELLA

Szöllősi Mátyás: Váltóáram

Európa, 2016

„Borult, ólomszínű ég. Csak a szemközti tízemeletes házak fölött szűrődött át némi fehér fény. Úgy nézett ki, mintha valaki a felhőkön át elemlámpával fürkészné a várost. Azt hittem, lenyúl és kiemel valamit magának, de nem egy kéz volt, hanem egy fölrobbant csillag fénye.”

A 2017-ben Margó-díjat nyert *Váltóáram* Szöllősi Mátyás első megjelent prózakötete. Címe arra a jelenségre utal, amely az egész könyvön átvonul, a különböző történetek szövegszervező erejévé és összekötő kapcsává válik: az Orion egyik csillagnak felrobbanására. A vakítóan éles fény a szereplők életének olyan krízishelyzeteit világítja meg, amelyek változtatást, sürgős cselekvést és problémamegoldást igényelnének, az elbeszélések férfi narrátorai azonban a legtöbb esetben mégis tehetetlenek és kiszolgáltatottak maradnak. Szöllősi novellái statikusak: szereplői megrekedtek, túlságosan magukba mélyednek, belső lelkivilágukba merülnek ahhoz, hogy képesek legyenek jól érzékelni a körülöttük lévő világot. Magukban vívódnak, belső beszédük, monológjuk elszakítja őket a valóságtól. Reakcióik jellemzően lassított felvételenként ható, széttördelt kép- és tudatfoszlányok, amelyek sok esetben nem is az aktuális szituációra irányulnak, hanem a véletlenszerűen kiragadott környezetkomponensekre és a múlt eseményeire fókuszálnak.

Az égbolton ragyogó szupernóva többségében egymástól független életszituációkat szemléltet, arról azonban szinte semmit nem tudunk meg, a

történetek térben és időben milyen közel vagy távol játszódnak egymástól – de sokszor az is homályba vész, tulajdonképpen milyen többletet ad hozzá ez a robbanásszerű kitérés az egyes novellákhoz. Némelyik elbeszélésben reagálnak rá, vitatkoznak róla a szereplők, néhol viszont egyáltalán nem kap jelentőséget, éppen csak megemlítik néhány mondatban. A csillagrobbanás szerepe kissé elnagyoltnak tűnik, mivel a cím és a borító is erőteljesen reflektál rá, a történetvezetés szempontjából azonban korántsem kap ekkora nyomtérket. Az elbeszélések önmagukban jól megszerkesztettek, feszesek, de maga a kötetsszervező jelenség nem transzformálódik annyiféleképpen, ahogyan megtehetné – ennek kidolgozottsága lehetett volna intenzívebb, hogy minél különbözőbb (vagy éppen egy egységes) perspektívát hozzon létre az írások között.

Három olyan novella található a kötetben, amelyekben igazán karakteres a szupernóva megjelenése, és amely írásokban valóban többletjelentést hordoz. A *Betelgeuse* tudományos magyarázattal igyekszik alátámasztani a szokatlanul éles fény felbukkanását: „a szétszóródott anyagból jönnek létre később a bolygók, olyanok is, mint a Föld,

KIS PETRONELLA (1992) Cegléd